

AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI MESELESİNE DAİR
ABOUT THE EMERGENCE OF AKHI

KADİR CEYLAN

YL Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD
kmceylan@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 04.04.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 25.04.2018
Sayfa | Pages : 131- 144
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.53>

AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI MESELESİNE DAİR

Kadir CEYLAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 131-144

ÖZET

Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük ehemmiyete haiz olan Ahilik, Anadolu'da Selçuklular zamanının ilk dönemlerinde ortaya çıkmış bir kurumdur. Sosyal ve iktisadi yönleriyle öne çıkan bu kurum hakkında menşei başta olmak üzere farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ahilik toplumsal ve ekonomik yapıya sahip bir teşkilattir. İslam dünyasının siyasi ve sosyal durumu bu kurumun meydana gelmesinde büyük etkiye sahiptir. Sahip olduğu yapı ve toplumsal hayattaki yeri bu tarihi süreç içerisindeki gelişimi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Selçuklular zamanında Anadolu'nun her yerine yayılan bu teşkilat, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da önemli roller üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Ahi Evren, Anadolu Selçuklu Devleti

ABOUT THE EMERGENCE OF AKHI

ABSTRACT

Akhi community which has great importance in Turkification of Anatolia, is an institution that showed up at first periods of Seljuqs in Anatolia. Different opinions have been put forward about this institution, which is prominent with its social and economic aspects, especially its origin. Akhis is an organization with a social and economic structure. Politic and social situation of Islamic world has a great affect on comprising of this organization. The structure it has and its place in society should be evaluated in consideration of this historical process. Spreading everywhere in Anatolia, this organization also has important roles in social life during the establishment of Ottoman Empire.

Keywords: Futuwah, Akhis, Akhi Evren, Rum-Seljuqs

Giriş

“Ve hem bu Rûm'da dört tâyife vardır kim müşâfirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm ve biri Ahiyân-ı Rûm ve biri Abdâlân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm.”¹

Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir öneme sahip olan Ahilik önemli bir Türk-İslam kurumudur. Bu kurum hakkında menşei başta olmak üzere çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak yapılan bütün çalışmalar bu kurum hakkında yeterince bilgiyi ortaya koyamamıştır.² Amacımız bu konudaki genel kanıyı dile getirerek -istemeyerek de olsa bir kısmını tekrar ederek- yeni bir şeyler söylemeye çalışmaktır.

Her ne kadar gerek bu çalışmada gerek diğer çalışmalarda ileri sürülen fikirler belirli tarihi kaynaklara dayansa da unutulmamalı ki Ahilik, sadece etimoloji veya siyasal süreç ile açıklanabilecek bir kurum değildir. Dönemin dini vaziyeti, iktisadi durumu, içtimai ve siyasi olayları göz önünde bulundurularak bu kurum ele alınmalıdır.

1. Fetâ ve Ahi Kavramları

Fetâ Arapça bir kelimedir; “genç, delikanlı ve yiğit” anlamlarına gelir, çoğulu fityândır. Civanmerd ve çoğulu civanmerdân olan Farsça kelime ile aynı anlamdadır. ³ İslamiyet öncesi Arap toplumunda kullanılan fetâ tabiri, fütüvvet anlayışı ile yakından ilişkilendirilir. Ancak İslam öncesi Arap dünyasında bireyi ön plana çıkaran fetâ tabiri ile birliktelik esasına dayanan bir kurumu ifade eden fütüvvet tabiri arasında fark vardır.⁴

Fütüvvet kelimesi, yiğit bir delikanlıda yani fetâda bulunan övgüye layık vasıfların hepsini ve özellikle cömertliği ifade eder.⁵ Fütüvvet hakkında ilk bilgi verenlerden olan Sülemi, fütüvveti peygamberlerle özdeşleştirmiş, her bir peygamberin öne çıkan özelliğini fütüvvetle ilişkilendirerek İslam'ın ideal insan tipini tanımlamıştır adeta.⁶

Fütüvvet kavramının gelişimini daha iyi anlamak için İslam öncesi Arap toplumundaki fetâ tipinden, İslami dönemde kurumsallaşmış bir fütüvvet

¹ Aşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 571; Bugünkü Türkçesi (aynı eser, s.298): “Rum'a gelen dört grup insan vardır. Biri Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri), biri Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), biri Abdâlân-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve birisi de Baciyânı Rum'dur (Anadolu Bacıları).

² Bu konu hakkında önemli bir makale: Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.169-190

³ Neşet Çağatay, “Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”. **AÜİFD**, 1, 1952, s.59

⁴ Ahmet Demir, **Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik**, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 1996, s.21-22; Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, s. 262

⁵ C. Von Arendok – B. Faris, “Fütüvvet”, **MEB**, Eskişehir, 1997, s.701

⁶ Sülemi, **Tasavvufta Fütüvvet**, (çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.22-24

teşkilatına, bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmasına, bu noktadan sonra da esnaf mensuplarıyla iç içe geçerek mesleki bir mahiyet alan Ahilik kurumuna dönüşmesine kadar uzanan süreci bir devamlılık olarak görmek gerekir.⁷ Bu süreci daha iyi anlamak için öncelikle ahi kelimesinin kökenine bakmamız gerekir.

Ahi kelimesinin kökeni hususunda farklı görüşler vardır. Ahi kelimesi Arapça olup “kardeşim” demektir.⁸ Bazı araştırmacılar ahi tabirinin, Divan-ı Lüğati't-Türk ve Kutadgu Bilig'de geçen ve cömert-eli açık anlamına gelen “akı” kelimesinden geldiğini söylerler. Zamanla telaffuz değişikliği (k=h) Türkçe akı kelimesinin, yerini Arapça ahi kelimesine bırakmasına sebep olmuştur.⁹

Aslında gerek fetâ gerekse ahi kelimeleri etimoloji ve anlam bakımından, daha sonra oluşan fütüvvet ve Ahilik kurumları göz önüne alınarak düşünülmelidir. Özellikle ahi kelimesinin kökeni meselesi aslında Ahilik kurumunun menşei meselesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kurumun hangi millete ait olduğu tartışması kelimenin kökeni ile başladığı için kelimeyi Arapça, Türkçe veya Farsça olarak tanımlamak, onun bu milletlerden birine ait olduğunu ispatlamak için gösterilen bir çabadır. Kelimenin ilk anlamı ne olursa olsun, önemli olan ahi ve fütüvvet sözcüklerinin bu topraklarda karşılaşmış yeni anlamlar kazanmalarıdır.¹⁰

2. Fütüvvet - Ahilik İlişkisi

Şimdi yukarıda menşei ve anlamı hakkında bilgi verdiğimiz fetâ ve ahi tabirlerinin kurumsallaşması seyrini ele alacağız. İlk olarak fütüvvet kurumunu ele alacak olursak, bu kurum 8.-9. yüzyıllarda ortaya çıkmış olup İslam öncesi Arap toplumunda var olan fetâ ile ilişkisi kısmen bulunmaktadır. Ancak, kurumsal bir yapıya sahip olan fütüvvetin kökenini, göçebe hayatın hâkim olduğu Arap coğrafyasında değil, İran kültürünün hâkim olduğu ve şehirli yaşamın yaygın olduğu Irak ve İran topraklarında aramak daha doğrudur.¹¹

Özellikle İran mistik kültürünün merkezi olan Horasan bölgesinde sufizm ve melametiyye fütüvvet ile birlikte gelişmiştir.¹² Daha önce belirtildiği gibi fütüvvet isim ve kavram olarak İslam öncesi Arap toplumu ile alakalı görünse de bu toplumda teşkilatlanmış bir fütüvvet kurumu yoktur. İslam ordularının İran sahasını ele geçmesiyle başlayan İran kültürünün etkisi, bürokraside olduğu gibi

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.261

⁸ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.275

⁹ Franz Taeschner, “İslam Ortaçağında Futuvva”, çev. Fikret Işıltan, **İÜİFM**, ?, 1952, s.18; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s.4; Neşet Çağatay, “Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, s.59-60, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011, s.17

¹⁰ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. E. Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.159

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.261

¹² Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.262

fütüvvet gibi kurumların oluşmasında da görülmüştür. İran kültürü üzerine yapılan araştırmalarda yaklaşık olarak M.Ö.1000 yılında Mitra kültürüne bağlı ve Mairya adıyla bilinen bir gençler teşkilatının varlığı ortaya çıkarılmıştır.¹³Bütün bunlar göstermektedir ki Fütüvvet kurumunun menşei yüksek ihtimalle İran'dır.¹⁴

Öncelikle Horasan bölgesinde güç kazanan fütüvvet erbabı, Bağdat'ı merkez edinmiş ve hızla yayılmıştır.¹⁵ Ele geçirilen yeni yerlerde toplumsal kontrol mekanizması olarak kullanılan fütüvvet, tam anlamıyla Abbasiler zamanında kurumsallaşmıştır. Fütüvvet erbabı, iktidarın dirayetli olduğu dönemlerde şehir hayatında idari yönde rol oynamazken, Abbasilerin son zamanlarında yaşanan otorite eksikliğinde şehirlerde önemli roller oynamışlar, bazen yönetime bile karşı gelmişlerdir.

Fütüvvet kurumu Halife Nâsır Lidinillah (1180-1225) zamanında siyasi bir nitelik kazanmıştır. Halife Nâsır, fütüvveti etkin olduğu Bağdat ve çevresini kontrol altına almak için bir araç olarak görmüştür. Dönemin önemli din âlimlerinden ve bir tarikatın (Sühreverdiyye) kurucusu Sühreverdi (1145-1234) ona bu amacına ulaşması için büyük yardım sağlamış ve Halife Nâsır fütüvvet kurumunu etkisi altına almıştır. Halife Nâsır, bu kurumu gücü giderek azalan halifeliliğin etkisini artırmak için de kullanmak istemiş, fütüvvet şalvarı giyerek halifelikle fütüvveti birleştirmiştir.

Halife Nâsır'ın fütüvvet şalvarını giymesi 1182-1183 yılları arasında gerçekleşmiştir.¹⁶ İlk zamanlarda mesleki özelliği bulunmayan fütüvvet, dini değil daha çok toplumsal bir kurumdu.¹⁷ Hükümetin zayıf olduğu zamanlarda etkin olan fütüvveti bazı soylular da kullanmak istemiştir. Ancak tarihi kayıtların eksikliği sebebiyle elimizde Halife Nâsır öncesi kurum hakkında çok sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Bu kurum gerçek anlamını yukarıda belirtildiği gibi Halife Nâsır'ın örgütü kurumsallaştırarak kesin bir toplumsal kaynaşma organı yapmasıyla ve komşu hükümdarları da kendisini örnek almaya teşvik etmesiyle kazanmıştır.¹⁸

Ahilik konusuna bakarsak bu hususta tarihçiler arasında farklı görüşler vardır. Mesela Köprülü, Gölpınarlı ve Taeschner Ahiliği, fütüvvetin Anadolu'daki şekli olarak tanımlarlar.¹⁹ Bunun yanı sıra Ahiliğin fütüvvetle bağlantısının olmadığını,

¹³ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s.262

¹⁴ Franz Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Çev. S. Yüksel, **Bellekten**, XXXVI(141-144), 1972, s. 214; Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s.20, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, s. 74; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s.262

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.131

¹⁶ Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", s.222

¹⁷ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s.158

¹⁸ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s.158

¹⁹ Fuad Köprülü, İçtimai Tetkikler; Ankara ve Ahiler, **Ahilik Araştırmaları 1913-1932**, haz. Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s.155, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**; Franz Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi

onun Türklere özgü bir kurum olduğunu düşünen tarihçiler de mevcuttur.²⁰ İkinci görüşü savunan tarihçiler Ahiliğin Ahi Evren ile birlikte Anadolu'da 13. yüzyılın başlarında kurulduğunu belirtirler. Bu tezlerini kelimenin kökenini açıklarken de ileri sürerler. Ancak bu tez bazı soruları beraberinde getirir; ilk olarak Ahilik neden fütüvvet teşkilatından önce değil de sonra ortaya çıkmıştır? İkinci sorun Ahi Evren'in bu kurumun kurucusu olarak kabul edilmesidir. Oysa 11. yüzyılda İran'da Ahi Ferec Zencani gibi ahiler mevcuttur.²¹

Bizce iki görüşün de belirli ölçüde doğru olduğu noktalar vardır. İlk olarak Ahiliğin fütüvvetin Anadolu'daki hali olduğunu belirten teze bakalım. Bu tezin en büyük dayanak noktalarından biri Ahiliğin prensiplerini ortaya koyan fütüvvetnamelerdir. Gerçekten bu eserlere bakıldığında fütüvvetin Ahilikten ayrı bir yapıya ve kökene sahip olduğunu iddia etmek zordur. Aslında bu noktada sorulacak en önemli sorulardan biri de şudur; İslam öncesi hayatını büyük oranda "konar-göçer" olarak tanımladığımız Türklerin bünyesinde, tamamen yerleşik yaşamdaki kaidelere ihtiyaç duyan böyle bir kurumun bulunması mümkün müdür? Burada ifade edilmek istenen "beceri" değil "kültür" meselesidir. Hükmettiği uçsuz bucaksız bozkırlarda at koşturan, zaman zaman konan ve göçen yani tam bir bozkır kültürüne sahip olan Türklerin, böyle bir hayat tarzı içerisinde Ahilik gibi yapısal olarak şehirli hayata dayanan bir kurumun bulunması pek mümkün görünmemektedir.

Türkler, İslamiyet'i bilindiği gibi daha çok İran aracılığıyla tanımışlardır ve Türklerin kurdukları önemli şehirlerin çoğu İran coğrafyasındadır. Sasaniler Dönemi'nde -belki de daha eski- varlığı bilinen İran'daki gençlik kuruluşlarının fütüvvet kurumunun menşei olabileceğini ifade etmiştik. Türkler de, bu yapıyı yüksek ihtimale İran'dan aldılar. Çünkü Anadolu'da Ahilik teşkilatının varlığından önce İran'da ahi ismini kullanan kişilerin olduğu bilinmektedir.

Ahiliğin fütüvvetten bağımsız olduğu düşüncesine bakacak olursak, ahi kelimesinin Anadolu dışında teşkilat olarak bir karşılığının bulunmaması bu görüşü nispeten destekleyebilir. Mesela fütüvvet kurumu sadece şehirlerde mevcutken, Ahilik kurumu Anadolu'nun dört bir köşesine yayılmış, teşkilatını köylere kadar genişletmiştir.

Anlaşılmaktadır ki; Ahilik, İslam öncesi Arap kültüründe bulunan fetâ ile ilişkilendirilse de, kökeni İran'da aranması gereken fütüvvet kurumu ile ilişkili olup, Anadolu'da Türklerin idare ve teşkilat kabiliyetiyle birleşerek yeni bir şekil almıştır.

ve Tarihi Ana Çizgileri"; Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. F. Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s.50

²⁰ Neşet Çağatay, "Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi"; Neşet Çağatay, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", **Belleten**, XL (157-160), 1976; Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997; Neşet Çağatay, **Ahilik Nedir**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**; Cevat Hakkı Tarım, **Kırşehir Üzerine Araştırmalar**, Vilayet Matbaası, Kırşehir, 1938 s.126

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s. 263

Örneğin fütüvvet hiçbir dönemde, Ahiliğin ulaştığı seviyeye ulaşamamış, esnafı içine alan yeri geldiğinde mesleki eğitim veren, zaviyelerinde ahlaki, dini ve askeri eğitim veren bir kurum olamamıştır.²² Yukarıdaki ifadelerimizi desteklemek adına ahiler hakkında önemli bilgiler veren İbn Battuta'nın naklettiklerine bakalım:

“Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz. Onlara “fityân” deniyor. Onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi “ahı” deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedir. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.”²³

3. Anadolu'da Ahiliğin Ortaya Çıkışı

Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışı meselesi fütüvvet kurumundan ayrı olarak ele alınamayacağı için öncelikle, yukarıda kısmen değinilen, fütüvvetin siyasallaşması üzerinde durmamız gerekir. Fütüvvetin tam anlamıyla siyasallaşması Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah (1180-1225) zamanında gerçekleşmiştir. Abbasilerin son zamanlarına rastlayan bu dönemde, Halife Nâsır saltanatlarının devamı için, İslam ülkelerinde yaygın bir şekilde bulunan, kökleri Sasaniler devrine uzanan, esnaf ve zanaat erbabını teşkilatlandıran fütüvvet ehlinin riyasetini eline almış oluyordu.²⁴ Halifenin bunu yapmaktaki asıl amacı, sadece içerideki güvensizliğe engel olmak değil, bununla beraber kendi egemenlik bölgesinin sınırları içindeki politik durumunu da güçlendirmek idi.²⁵

Bu tarihlerde Selahaddin Eyyubi Fatimiler Devleti'ne son vererek 1187 yılına gelindiğinde Şam, Halep, Musul ve Kudüs şehirlerini ele geçirmiş; Yemen, Mısır ve Suriye'yi yönetimi altına alıp sınırlarını Fırat'tan Nil'e kadar genişletmiş ve Akdeniz kıyılarına dayanmıştı. Diğer yandan Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Kılıç Arslan döneminde Selçuklular genişlemeye başlamış, 1177 yılında kardeşini tahttan indirerek Harzemşahlar tahtına oturan Alâeddin Tekeş [Tekiş], Kirman bölgesine yürüyerek Irak Selçuklularının ülkesini ele geçirmişti. Bâtıniler de

²² Saadettin Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı*, 1986, s.38

²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s.275-276, İbn Battuta, Anadolu'daki ahilerin davranışlarını, Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarına benzetiyor. Bu durum ahiliğin İslam bağlantısına delil olarak gösterilebilir.

²⁴ Abdülhakî Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, İstanbul, 1979, s.86

²⁵ Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, s.427

Taberistan, Mazenderan ve Cürcan bölgelerine iyice yerleşerek halkı kandırıp ayaklandırmaya çalışıyorlardı.²⁶

İşte bu siyasi şartlar içerisinde Halife Nâsır, hem iç güvenliği sağlayarak ekonomik sıkıntılarının önüne geçmek hem de devletin politik durumunu güçlendirmek için fütüvvet kurumunu kontrolü altına aldı ve onu siyasi bir araç haline dönüştürdü. Halife Nâsır aynı zamanda, ribat adı verilen birçok zaviye yaptırıp fütüvvet kurumuna bol miktarda emlak vakfetmiştir.²⁷

Halife Nâsır, bu hareketiyle fütüvvet teşkilatına meşruiyet kazandırmış, en yüksek asalet sahiplerini teşkilata sokarak, ahlaki kıymeti ve içtimai seviyesi yüksek bir İslam şövalyeliği vücuda getirmiştir. Halife bu hareketiyle, o zaman İslam dünyasında hızla yükselen ve devletin kontrolü altında gözüke de aslında onun otoritesini tanımayan sufi tarikatlarını da kontrol altına almak istemiştir.²⁸

Bütün bunlardan sonra, Halife bu kurumu diğer İslam ülkelerinde de etkinliğini artırmak için kullanmak istemiş ve nitekim bunda başarılı da olmuştur. Halife Nâsır komşu hükümdarları bu kuruma çekmek için onlara hediyelerle birlikte kendine yakın özel kişiler göndermiştir. Doğal olarak bu elçilik heyetinden biri de Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'a gönderilmiştir ve Sultan fütüvvet şalvarı giymiştir.

Bu durum İbn Bibi'de şöyle anlatılır:

“Kalbi [İzzeddin Keykavus], Hz. Musa'nın cebi gibi temiz, canı, İsa'nın nefesi gibi iffet göğünde parlamaktadır. Fütüvvet elbisesini Müminlerin emiri el-Nâsıreddini'llah'ın hilafetinin hizmetinde giyinmiş, mürüvvet içeceği, “Her kişinin yaptığı iyiliği hazır bulacağı günü bir düşünün” içeceğiyle tepesine dikmiş, çabasını, ülkeler fethine, muhaliflerini yok etmeye ve düşmanlarını ortadan kaldırmaya harcamıştır. Devletin arsası üzerinde refahı, memleket bahçesinde huzuru korumuştur.”²⁹

Sultan I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına girmesi (1216), Selçuklu-Abbasi ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykavus, bu teşkilata dini kaygılardan ziyade siyasi çıkarlarını ön planda tuttuğu için girmiştir.³⁰ Halife'den aldığı daveti ülkesinde otoritesini yerleştirmek ve komşu hükümdarlar arasında prestijini artırmak için bir fırsat olarak gören I. İzzeddin Keykavus,

²⁶ Saadettin Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, s.36-37, Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, s.427

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, XII, 1978, s.252

²⁸ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2015, s.138-139

²⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, c.1, s.150

³⁰ HaşimŞahin, “Selçuklular Döneminde Ahiler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, I, Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2006, s.302

cülusunu bildirmek ve fütüvvet teşkilatına kabulünü rica etmek için, Şeyh Mecdeddin İshak'ı çeşitli hediyelerle elçi olarak Bağdat'a gönderdi. Şeyh'i memnuniyetle karşılayan Halife, I. İzzeddin Keykavus'un teşkilata kabulünü bildiren bir fütüvvetname ile fütüvvet şalvarını, elçilik heyetiyle birlikte Konya'ya gönderdi.³¹ I. İzzeddin Keykavus'un teşkilata kabul töreni daha sonra, Halife'nin elçisi olarak Konya'ya gönderilen Şehabeddin Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi tarafından yapılmıştır. Halifenin emriyle teşkilat nizamnamesini düzenlemiş olan Sühreverdi, başta Sultan I. İzzeddin Keykavus olmak üzere bütün devlet büyükleri ve komutanlar önünde bir tören düzenlemiştir. Törende adet gereğince Sultan I. İzzeddin Keykavus fütüvvet elbisesi giymiştir.³²

Genel kabule göre Ahi Evren, Anadolu'da Ahiliğin kurucusudur. 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hoy şehrinde çıkıp Şam, Bağdat ve Mekke'de dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelen Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyi, 12. yüzyıldan itibaren İran'a yerleşmiş olan Türkmenlerdendi.³³ Ahi Evren 1175 tarihinde doğup 1262 yılında vefat etmiştir, yani 93 yıllık bir ömür sürmüştür.³⁴

Hayatının ilk evresini memleketinde geçiren Ahi Evren, Horasan'a giderek bir süre Fahreddin-i Razi'den ders almış daha sonra hac ziyareti sırasında Evhadüddin-i Kirmani ile tanışıp ona intisap etmiştir. 1205 yılında Sadrüddin Konevi'nin babası Mevdüddin İshak'ın davetiyle hocası Evhadüddin ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile birlikte Anadolu'ya gelerek (1206) Kayseri'ye yerleşmiştir. Sultan Alâeddin Keykubat zamanında ise Kayseri'den Konya'ya gelmiştir.³⁵

Hakkında bundan sonraki bilgilerimizde bir kesinlik olmamakla birlikte, Ahi Evren, Ahiliğin kurucusu ve ahilerin piri olarak kabul görür. Ahi Evren'in Ahiliğin kurucusu olduğu düşüncesi bize problemlidir.

Ahi tabiri bir unvan olarak, 13. yüzyılın başlarında yaşamış ünlü İranlı mutasavvıf Feridüddin-i Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sında geçer. Eserdeki bilgiye göre yaklaşık 889 tarihinde vefat eden Ahi İbrahim adlı bir kişiden bahsedilir. Ayrıca Molla Cami'nin Nefehâtü'l-Üns'ünde de, 1048'de ölen İranlı Ahi Ferec Zencâni ismi geçer.³⁶

Anadolu'daki ilk ahiler hakkında ise Urfalı Mateos'un bir kaydı da dikkat çekmektedir. Bu kayıta Arzun³⁷ şehrinde bulunan bir Ahi'den bahsedilir. Bu Ahi,

³¹ Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.64-65

³² Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, s.64-65

³³ Saadettin Kocatürk, "Fütüvvet ve Ahilik", s.33

³⁴ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir", **Türk Kültürü**, 1978, 191, s.663-664

³⁵ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir", s.663-668

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, s.183

³⁷ Süryanilerin Arzun, Ermenilerin Arzen ve Müslümanların Erzen dediği bu şehir Diyarbakır bölgesinde bulunmaktadır. (Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un**

1032 yılı başlangıcında Urfa'da yaşanan iktidar kavgası sonrası Urfa Kalesi'ni almak için toplanan kırk emirden biri olarak zikredilir.³⁸

Yine Anadolu'daki ilk ahiler hakkındaki mevcut bilgilerimizin büyük bir kısmı İbn Bibi'nin eserine dayanır. İbn Bibi, Melik Rükneddin ile Gıyaseddin arasında yaşanan iktidar mücadelesini(1192) anlatırken ahilerden bahseder. Konya tahtında oturan Gıyaseddin'i destekleyen ahiler, ona verdikleri sözden dönmez ve şehrin Melik Rükneddin'e karşı savunulmasında yardım ederler.³⁹

Dönemin iki ana kaynağından nakledilen ilk ahiler hakkındaki bu bilgiler göstermektedir ki, Anadolu'da ahiler, fütüvvetin kurumsallaşmasından önce de mevcuttur. Bu durum, fütüvvet ile ahiliğin bağlantısının olmadığı yönündeki yoruma kanıt olarak gösterilebilir gibi görünse de, asıl ortaya çıkan Ahiliğin Anadolu'ya İran üzerinden geldiğidir.

Daha da önemli olan ise, Ahiliğin Ahi Evren'den önce Anadolu'da mevcut olduğu gerçeğidir. Nakledilen kayıtlarda Konya'da bulunan ahiler, saltanat mücadelesine karışacak kadar etkin bir konumdalar. Böylesi bir kurum veya teşkilatın kısa sürede oluşmayacağını göz önünde bulundurursak, Ahiliğin Konya'nın Türklerin eline geçmesinden (1073) itibaren kurulmaya başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan çalışmalarda, Ahi Evren'in yaklaşık 1206 yılında Anadolu'ya ve 1220 tarihinde Konya'ya geldiği belirtilmektedir. Fütüvvetin Anadolu'ya gelişinde genel kabul ise I. İzzeddin Keykavus zamanında olduğudur.⁴⁰ Oysa görüldüğü gibi bu tarihlerden önce de Anadolu'da ahiler mevcuttur. Hatta gerek Mateos'un kaydında gerekse İbn Bibi'nin yukarıda belirtilen kayıtlarında görülmektedir ki bu ahiler ellerinde askeri güç bulundurmaktadırlar.

Bilindiği gibi Selçuklular 1071 yılında Bizans'ı kesin bir şekilde yenince Türkler Anadolu'yu yurt tutmaya başlamışlardır. Bu Türk göçü 13. yüzyılda Moğol etkisiyle artmış, 16. yüzyılın başında Safevi Devleti'nin kuruluşuna kadar da devam etmiştir. Bu göçler sırasında ilk dalgayı oluşturanlar, Selçukluların Anadolu'yu hedef gösterdiği, yurtsuz Türkmenlerdir. 11. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya yerleşmeye başlayan bu Türkmenler, sanat ve ticaretle ilgili ihtiyaçlarını, o tarihlerde büyük

Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andreaşyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s.556, 147 numaralı dipnot)

³⁸ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, s.53-56

³⁹ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)**, c.1, s.51-53

⁴⁰ Bu konuda farklı görüşler de vardır. Örn, Selim Kaya, **Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.187-184; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, s. 27. İsmi geçen yazarlar fütüvvetin Anadolu'ya I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminin sonlarında geldiğini belirtirler. Aslında bu mümkün olabilir. Çünkü I. Gıyaseddin Keyhüsrev ilk saltanatı sırasında Rükneddin'e karşı ahilerin desteğini görmüştü. Gıyaseddin bu kurumun önemini kavrayıp fütüvvet geleneğiyle birleştirerek tamamen kontrolü altına almak istemiş olabilir. Ancak resmi olarak fütüvvete ilk giren I. İzzeddin Keykavus'dur.

oranda Türkleşmiş olan İran bölgesinden sağlıyorlardı.⁴¹ Anadolu'ya en büyük Türk göçünün yaşandığı ikinci büyük dalgada ise, Türkmenlerin yanı sıra özellikle İran topraklarını yurt tutan Türk tüccar ve sanatkârları da mevcuttu.⁴² Bu büyük göçün sebebi 13. yüzyılın ilk yıllarında başlayan büyük Moğol askeri harekâttır. Harezm başta olmak üzere Türk yurtlarını ele geçiren Moğol orduları bölgede bulunan Türklerin Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Bu durum Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yukarıda bahsi geçen Ahi Evren de bu göçler sırasında Anadolu'ya gelmiştir.⁴³

Ahiliğin kuruluşunu Ahi Evren ile başlatan tez, bu ikinci göç dalgası ile Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârların Ahiliği kurduğunu söyler. Ancak unutulmamalıdır ki bu göç İran üzerinden olmuştur ve Anadolu'da mevcut bir esnaf ve sanatkâr zümresi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Anadolu'ya yeni gelen bu esnaf ve sanatkârlar, hem yerli unsurlara hem de Moğollara karşı direnebilmek için birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁴ Bu birliktelik fütüvvet esasına dayandırılmış ve böylece gelenler yerli unsurlara ve Moğollara karşı ayakta kalabilecek bir güce kavuşmuştur. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu Ahiliğin ilk ortaya çıkışı değil, yeniden ve de hiç olmadığı kadar canlanması demektir.

Sonuç

Bilindiği gibi fütüvvet, Halife Nâsır'dan önce de mevcut bir kurumdu. Ancak Halife Nâsır onu yeniden düzenlemiş ve siyasal iktidarın kontrolüne alarak etkisini arttırmıştır. Aynı şeyi I. İzzeddin Keykavus da Ahilik üzerinde yapmak istemiştir. Halife'nin elinden fütüvvet şalvarını giyerek, mevcut Ahiliği kontrol altına almak istemiştir. I. İzzeddin Keykavus'tan sonra tahta çıkan Alâeddin Keykubad da fütüvvet şalvarını giymiş ve Ahi Evren'i Konya'ya davet etmiştir. Ahi Evren⁴⁵, Ahiliğin kurucusu değil, daha önce var olan bu kurumu yeniden düzenleyen ve canlandıran kişidir demek daha doğrudur.⁴⁶ Hakkındaki hemen hemen bütün

⁴¹ Neşet Çağatay, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", *Bellekten*, 1982, XLVI(182), s.424

⁴² Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", *Bellekten*, 1960, XXIV(96), s.593

⁴³ İsmet Kayaoğlu, "Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü*, 1976, 166, s.600-601

⁴⁴ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, s.30; Güray Kırpık, "Tarihi Gelişimi İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2004, s.81

⁴⁵ Ahi Evren'in ismi hakkında da çeşitli görüşler vardır, konumuzun dışına çıkmamak adına bu noktada durulmadı. Ancak dikkatimizi çeken bir noktayı belirtmeden de geçmek istemedik. Menkıbelerde Ahi Evren, ateşe söz geçiren; kuşa, aslana ya da ejderhaya dönüşen birisidir ve bu figürler eski Şaman inançlarını anımsatmaktadır (Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, çev. T. Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.139). Evren kelimesi ejderha-yılan anlamına gelmektedir. Yukarıda, İran'da Mairya olarak bilinen bir gençlik teşkilatının varlığından bahsettik, ilginçtir ki bu teşkilatın üzerinde ejderha olan siyah bayrakları mevcut. (Namık Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", s.155). Asıl adı Nasireddin Muhammed olan Ahi Evren'in isminin bu teşkilatın simgesi ile bir ilgisi olabilir mi? Bu konu hakkında-Ahi Evren'in ismi- Yusuf Turan Günaydın Bey'in daha isabetli olduğunu düşündüğümüz fikirleri mevcut, merakla çalışmasının bitmesini bekliyoruz.

⁴⁶ Ahmet Yaşara Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s.184; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s. 263

bilgileri menkıbevi anlatımlardan öğrendiğimiz Ahi Evren şüphesiz Ahililiğin en önemli ismidir.⁴⁷ Onun yeniden ivme kazandırdığı bu teşkilat Anadolu'nun Türk'e yurt olmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur.

Yukarıda menşei ve ortaya çıkış sürecini ele aldığımız Ahilik, I. Alaeddin Keykubad zamanından itibaren asıl gücünü kazanmış, yapılan fetihler ve iktidarın sağlam olması sayesinde hızla gelişip Anadolu'nun her köşesine yayılmıştır. Ahiler, bakıldığında genellikle devlet otoritesiyle çatışmayan bir topluluktur. Siyasi ve askeri hamleleri otorite boşluklarında görülmektedir.⁴⁸ Özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol etkisiyle zayıflayan devlet otoritesinden dolayı ahiler daha etkin olmaya başlamışlardır.⁴⁹

Öte yandan ahiler, siyasi ve askeri etkinliklerinin yanı sıra toplumsal roller de üstlenmişlerdir. Selçuklu esnaf teşkilatının temelini oluşturan ahiler fütüvvet esaslarına tabi bulunuyordu. Fütüvvetnamelere bakıldığında, ahi üç fütüvvet ehlerinden –“yiğit, ahi, şeyh”- biridir.⁵⁰ Buradan anlaşılmaktadır ki ahi tabiri teşkilattaki herkes için kullanılmamaktadır.⁵¹ Onlar, ticaretle ilgilenmiş, buldukları zaviyelerde halka eğitim vererek toplumsal sorumluk da üstlenmişlerdir.⁵²

Selçuklulardan Osmanlı'ya devredilen bu teşkilat Osmanlı kuruluş sürecinde de çok etkin rol oynamıştır.⁵³ Bu kurumu hakkıyla anlayabilmek için dönemin bütün şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta dönem öncesi Anadolu'nun mevcut durumu, Roma-Pers mücadelesi, ilk İslam akınları; Anadolu'nun yerli nüfusu, bu nüfusun yapısı gibi konular da ele alınmalı. Ahilik gibi çok yönlü bir meseleyi sadece tek yönlü söylemlere indirgemek çok yanlış olur. Böylesi karmaşık bir yapıyı açıklamak için sadece kimliğin –etnik, ulusal, ırksal ve dinsel kategorilerin bir birleşimi olarak-⁵⁴ yeterli olmadığı bilinmeli. Önemli olan Ahiliğin Anadolu'da kazandığı anlam ve bu topraklara kattığı değerdir. Konuyu bu açıdan ele almanın, daha faydalı olacağı kanısındayız.

⁴⁷ Ahi Evren'in hayatı bu makalede ayrıntılı olarak ele alınmamıştır, bu konuda Mikail Bayram'ın eserlerine başvurulabilir.

⁴⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, c.1, s.53-53, 140, 150, 176-178, 232, 249, c.2, s. 73, 99, 118, 205, 209-215.

⁴⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, c.1, s.53-53, 140, 150, 176-178, 232, 249, c.2, s. 73, 99, 118, 205, 209-215; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s.170-175

⁵⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si”, *İÜİFM*, 1959, 15(1-4), s.16

⁵¹ Claude Cahen, “İlk Ahiler Hakkında”, Çev. M. Öztürk, *Belleten*, 1986, L(197), s.600,

⁵² Deodaat Anne Breebaart, *The Development and Structure of The Turkish Futuwah Guilds*, (Princeton University, Department of Oriental Studies Yayınlanmamış Doktora Tezi), Michigan, 1961, s.114

⁵³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.157-158; Friedrich Giese, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi”, *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel - Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s.148-176

⁵⁴ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Ceren Çıkm, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s.53

Kaynakça

- Arendok, Von- Faris, B., "Fütüvvet", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, MEB, Eskişehir, 1997, 4
- Aşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003
- Bayram, Mikail, "Ahi Evren Kimdir", **Türk Kültürü**, 1978, 191
- Bayram, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991
- Breebaart, Deodaat Anne, **The Development and Structure of The Turkish Futuwah Guilds**, (Princeton University, Department of Oriental Studies Yayınlanmamış Doktora Tezi), Michigan, 1961
- Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", Çev. M. Öztürk, **Bellekten**, 1986, L(197)
- Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. E. Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011
- Çağatay, Neşet, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", **Bellekten**, 1982, XLVI(182),
- Çağatay, Neşet, "Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi". **AÜİFD**, 1, 1952
- Çağatay, Neşet, **Ahilik Nedir**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990
- Çağatay, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997
- Çağatay, Neşet, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", **Bellekten**, XL (157-160), 1976
- Demir, Ahmet, **Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik**, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 1996
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016
- Giese, Friedrich, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", **Söğüt'ten İstanbul'a**, der. Oktay Özel - Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2015
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si", **İÜİFM**, 1959, 15(1-4)
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik**, Der Yayınları, İstanbul, 1979

İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)**, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

İnalçık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011

Kafadar, Cemal, **İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, çev. Ceren Çıkm, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010

Kaya, Selim, **Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006

Kayaoğlu, İsmet, "Fütüvvet ve Ahilik", **Türk Kültürü**, 1976, 166

Kırpık, Güray, "Tarihi Gelişimi İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi", **Ahilik Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2004

Koca, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997

Kocatürk, Saadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", **Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı**, 1986

Köprülü, Fuad, İçtimai Tetkikler; Ankara ve Ahiler, **Ahilik Araştırmaları 1913-1932**, haz. Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015

Köprülü, Fuad, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2015

Melikoff, Irene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, çev. T. Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010

Ocak, Ahmet Yaşar, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, XII, 1978

Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**

Ocak, Ahmet Yaşar, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999

Sülemi, **Tasavvufta Fütüvvet**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977

Sümer, Faruk, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", **Bellekten**, 1960, XXIV(96),

Şahin, Haşim, "Selçuklular Döneminde Ahiler", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi**, I, Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2006

Taeschner, Franz, "İslam Ortaçağında Futuvva", çev. Fikret Işıltan, **İÜİFM**, 1952

Taeschner, Franz, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Çev. S. Yüksel, **Bellekten**, XXXVI(141-144), 1972

Tarım, Cevat Hakkı, **Kırşehir Üzerine Araştırmalar**, Vilayet Matbaası, Kırşehir, 1938

Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. H. D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987

Witteck, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. F. Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985